

A Roma Holokauszt Áldozatainak Emléknapja

Az auschwitzi hősök

Azóta, hogy 1979-ben Bergen-Belsenben, az egykori koncentrációs tábor területén első alkalommal emlékeztek meg a cigány holokausztról és áldozatairól, évente egyre több ország, mind számosabb városában zajlanak augusztus 2-3. környékén hasonló rendezvények. Az auschwitz-birkenai haláltábor cigány részlegének felszámolása, a hatalmon levő fasizmus legnagyobb roma-irtása, tömeggyilkossága volt. E tömeggyilkosság évfordulóján emlékeznek és emlékeztetnek az Európa tizenöt országából összesen közel huszonháromezer Auschwitzba hurcolt cigányra. Az 1944. augusztus 2-ről 3-ra virradó éjjelen megölt foglyokra, de a más lágerekben kivégzettekre és a megszállt országok cigánytelepein s országútjai mentén – különösebb teketória, illetve elszámolási kényszer nélkül – legyilkolt romákra is. 1939-1945 között utólagos becslések szerint a kétmillió európai cigányság mintegy 10-30 százalékát, 200-600 ezer romát gyilkoltak meg! Bár egyre több ismerettel bírunk, sajnos igaza volt a náci vadász Simon Wiesenthalnak: „soha, senki nem fogja pontosan megtudni, hány cigányt mészároltak le”.

A gyásznapon – az évforduló természetéből adódóan – mindig az auschwitzi rémtett áll az emlékezés tengelyében, de a vézskorszak valamennyi cigány áldozatát megsiratják. A Birkenau II./e szektorában működtetett tábor felszámolásakor kivégzettek esetében azonban – s ezt kellene mindenütt, minél jobban nyomatékosítani – nem csak áldozatokról beszélhetünk. Az ottani romák nemcsak áldozatok voltak, hanem ellenállók, sőt hősök is. A náci hatalom elleni legnagyobb zendüléshez, a varsói gettólázadáshoz persze nem mérhető a tettük, ám a Harmadik Birodalom valamennyi koncentrációs táborában példa nélküli volt, hogy a halálra szántak, a halálba indulók – mint ők tették – ellenálljanak, ne adják olcsón az életüket.

Az első roma csoportot Németország (benne az egykori Ausztria) felől 1943. február végén szállították marhavagonokba zárva Auschwitzba. A többi rabhoz képest különleges helyzetbe kerültek: A töb-

bi fogolytól eltérően a cigányokat nem szelektálták (azaz közülük az érkezéskor nem ölték meg a gyerekeket és a munkaképtelenekeket). A roma családok együtt maradhattak, dolgozniuk általában csak a saját táborrészük kiépítésénél kellett. A terhes nők szülhettek, sőt – micsoda cinizmus? – a gyerekeknek itt játszóteret alakítottak ki (miközben egy másik lágerben, Buchenwaldban, kétszázötven roma gyerek kiirtásán tesztelték le azt a Zyklon-B gázt, amit aztán 1941-től Auschwitz-Birkenauban használtak a gázkamrákban). A roma foglyok bal karjára Z betűt – a Zigeuner rövidítését, és egy sorszámot tetováltak. Ez a szám került a személyi adatokkal a nyilvántartókönyvbe, mert a megsemmisítő tábor teljesítményét csak így lehetett ellenőrizhetővé tenni. Még az újszülöttekkel sem tettek kivételt. E sorszámokból tudható: a táborban 371 roma csecsemő született meg, hogy később a halálát is itt lelje.

Nehéz mindegyikre bármiféle logikus magyarázatot adni, hiszen ahol orvosi esküt tett személyek szabadon folytatnak a rabokon aljas és eszement kísérleteket, ott igazán nem lehet az emberi elme működési rendje szerint keresni az ok és okozati összefüggéseket. Számos eltérő elképzelés él arról, hogy milyen szándék húzódnhatott meg a különleges, családi tábor létrehozása mögött. Tény – Karsai László történész idézi egyik tanulmányában a korabeli jelentést –, hogy a romák viselkedése az előző években is megnehezítette az alkalmi hóhérok dolgát. A mozgó

Elhangzott az MR4 Három szólamra című műsorában, 2010. augusztus 2-án.

A rajzokat Zofia Rozenstrauch, a 48035.számú női rab készítette Auschwitzban 1943-tól 1945-ig. Albuma bizonyítékként szerepelt Adolf Eichmann perében. A feliratok a képeken lengyelül, a rajzoló kézírásával olvashatók.

gyilkoló egységek, az Einsatzkommandók, amelyeket az „alsóbbrendű fajok egyedei és a társadalomellenes személyek” agyonlövésére küldtek szét a birodalomban, jelezték a gondjaikat: a kivégzésre egybeterelt romák „fegyelméletlen viselkedését”. A zsidók agyonlövése egyszerűbb – írták – mint a cigányoké. „Meg kell hagyni, a zsidók nyugodtan mennek a halálba. Egészen nyugodtan állnak, míg a cigányok üvöltenek, kiabálnak és állandóan mozognak, amikor már a kivégzőhelyen vannak. Sőt egyesek még a sortűz előtt beleugranak az árokba, és megkísérlik halottnak tettetni magukat.” (A helyett, hogy szépen, birkaként hagynák magukat, s nem hátráltatnák a munkavégzésükben a „derék” ember-mészárosokat.)

Ugyancsak Karsai említi meg: „A cigányoknak van egy jellegzetes tulajdonságuk. Egy ősrégi és ösztönös bizalmatlanság a hatóságokkal szemben. Sokuk életét ez mentette meg. A levéltári dokumentumokból kitűnik, hogy – a zsidó munkaszolgálatosokkal ellentétben – a cigányok állandóan elszöktek. Nem maradtak ott, ahova bevonultatták őket, hanem az internálótáborokból, a munkaszázadokból a menekülést, az elbújást, a szökést választották. Nem engedelmessékedtek.”

Egyesek úgy vélik (pl. *Purcsi Barna Gyula*, aki „A cigánykérdés gyökeres és végleges megoldása” című, igen jelentős könyvében ír erről) „a családok együtt tartására az SS-nek éppen azért volt szüksége, hogy a cigányokat valahogy kezelni tudja: a családjuktól elszakított cigányok ugyanis minden ésszerűség ellenére ellenálltak”. Hans *Reiter* pedig arra emlékeztet, hogy a hatóságok a „korábbi deportálásoknál megtapasztalhatták, milyen nagy a szintik és romák családi összetartása, s hogy a szétválasztás milyen ellenállási akciókhoz vezethetne”.

Mások azt a feltevést erősítik meg, hogy a „fajtisztító” cigányokon eredendően valamiféle indogermán származástani kutatást akartak elvégezni. E helyett azonban, mint tudjuk, a mesterséges meddővé tétel számtalan változatával kínozták a foglyokat. Ugyanakkor az ikreken is kísérleteztek, hogyan lehetne a „felsőbbrendű germánokat” – a szülések számát nem növelve – szaporábbá tenni. A cigányok szeméin is kísérleteztek, miként lehetne mindenféle befecskendezéssel a „tisztafajú árjaktól” elvárható

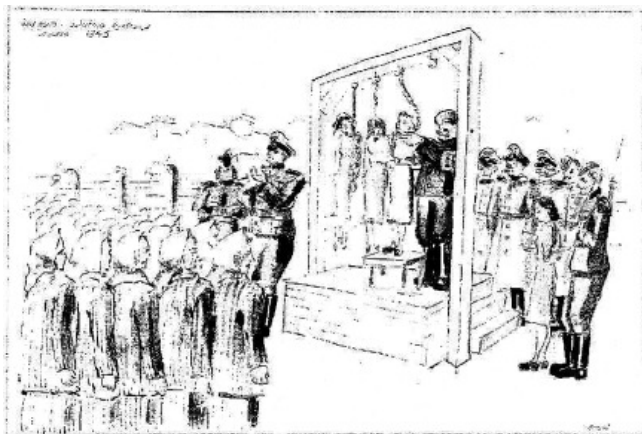
kékké tenni azok színét. Mesterséges fertőzéseket, fagyásokat okoztak, hogy áldozataikon teszteljék a sokszor teljesen hatástalan ellenszereket, illetve kezeletlenül figyeljék és rögzítsék a kóresetek halálíg tartó lefolyását, az áldozatok fokozódó vergődéseit.

A tábor és lakóinak sorsa *Himler* 1943 júliusában tett látogatásakor pecsételődött meg: a végsőig kiéhezett, legyengült, betegségtől tizedelt romákat látva, arra adott utasítást, hogy a tábort fel kell számolni. (Öten kaptak egy kenyert naponta, meg fejenként egy-egy kanál lekvárt és fél kiló karórépát. Néha 5 dkg kolbászt és 2 dkg margarint is. Csoda, hogy élő halottként kóvályogtak?)

1944. február 1-jén tömeges, de megghiúsult kitörési kísérletet jegyzetek be a tábornaplóba. A lágérhez közeli erdőbe munkára vezényelt büntetőszázad tagjai igyekeztek kihasználni a kínálkozó alkalmat. Legkevesebb három cigány volt a lelőttek között. (Korábban, 1943. november 27-én egyébként ellenállás miatt 35 cigányt küldtek a büntető századba, s kettőt közülük később szökési kísérlet miatt kivégeztek.)

A cigánytábor lassú felszámolásának a Magyarország német megszállása után felerősített zsidódeportálás vetett véget. A gyors megoldást a hazánkból indított transzportok elhelyezése tette indokolttá.

1944. május 16-án a táborban zárlatot rendeltek el. Este SS-különítmény érkezett, körülvették a barakkokat és bementek a cigányokért, akik azonban késekkel, feszítővasakkal és kövekkel felfegyverkezve várták őket, nem voltak hajlandók elhagyni az épületeket. A barakkokra szükség volt. Így fel sem merülhetett, hogy a rabokra gyűjtsák azokat. Valami okból (talán a kirendelt katonák csekély száma miatt) a nyílt összetűzést sem szívesen vállalták magukra. Fegyvereikkel bizonyosan érvényt tudtak volna szerezni az akarataiknak, vezetőik mégis visszavonultak tanácskozni, ami után az alakulat dolgvégezetlen hagyta el a tábort. Ez volt a lágér történetében az első és egyetlen alkalom, hogy a foglyok – egy időre legalábbis – keresztülhúzták a nácik számításait. A tábor urai mindössze egy héttel később 1500 jó erőben lévő romát vittek át az Auschwitz-I. főtábor 9-es és 10-es blokkjába, majd közülük többeket Flossenbürgbe és Ravensbrückbe szállítottak.

Augusztus 2-án a főtáborból a munkaképes cigányokat és idősebb gyerekeket Buchenwaldba szállították. Előtte azonban a cigánytáborban maradók megnyugtatóra egy színjátékot szerveztek. Engedték, hogy az útnak indult szerelvény megálljon a cigány tábornál, s a kerítésen keresztül elbúcsúzzanak. Azt mondták az őnök, hogy azért viszik tovább a szerelvényen a foglyokat, mert ők építik meg Hindenburgban a jobb minőségű tábor, ahova rövidesen a maradékokat is át fogják szállítani. Este hétkor, miután a vonat elindult, táborzárlatot rendeltek el, ami erre fele több mint haljóslatú volt.

Este nyolckor kezdődött az akció, de a kiűrés még éjjel tízkor-féltizenegykor is javában tartott. Kirendelték a cigánytáborban maradt nőket, az öreg, beteg, legyengült férfiakat és gyerekfoglyokat. Noha a kenyér- és szalámiosztással tovább akarták erősíteni azt az érzést bennük, hogy másik táborba viszik őket, áldozataik valahogy megsejttették, azonnal tudták, hogy minden eddiginél nagyobb a baj. A fegyveresek brutálisan megverték az életükért könyörgőket, akik sehogy sem voltak felterelhetők a teherautók platójára. Többen nekiestek a katonáknak, igyekeztek kicsavarni a fegyvert a kezükből. Egy nő pusztán kézzel összekarmolta az egyik SS-keretlegényt. A fültanúk rövid, tűzpárbajra emlékeztető hangokról is beszámoltak. A vadul dobálózó, tettelességgel kísérletező ellenállókra rövid sorozatokat lőttek, az elfutókra kutyákat uszítottak. A szomszédos barakkok lakói visszaemlékezései szerint egész éjjel lehetett hallani a kiáltásokat, a kilátástalan

küzdelem hangjait. Az elrejtőzött, elrejtett gyerekeket is felkutatták. Szemtanú vallotta később, a falhoz csapkodva ölték meg őket.

Amikor a többször forduló teherautók a közeli – társas fürdőnek álcázott, de a romák által már kifigyelt – gázkamrákhoz érkeztek, újabb elkeseredett, és teljesen reménytelen tusakodás kezdődött. Aznap éjjel 2897 cigány férfit, nőt és gyermeket (többségükben katolikus keresztényeket) „semmisítették meg”.

Mivel a krematóriumok akkor éppen nem működtek – s különben sem ekkora tömegre méretezték azokat –, a tetemeket az V. épület melletti árokban égették el. Talán ezt látta távolról, s értette félre egy másik barakk kápója, aki később azt vallotta, hogy a romák egy részét kutyákkal és fegyverekkel gödrökbe terelték, amibe benzint öntöttek. Majd őket is lelocsolták benzinnel és a végén égő fátylát dobtak közéjük. Talán – írtam –, mert a szörnyű embertelenségbe akár még ez is belefért.

Auschwitz-Birkenau áldozatai és hősei közt *Sárközi, Horváth, Lakatos, Holdosi, Hodosi és Kolompár* vezetéknevű halottak is voltak (az egykor Magyarországhoz tartozó Burgenland tartományból kerültek a lágerbe).

A Cigány Világszövetség határozata alapján augusztus 2-3-án, az úgynevezett Cigányéjszaka évfordulóján minden roma közösségnek erkölcsi kötelessége megemlékezni a fasizmus cigány áldozatairól. Áldozatokra emlékeznek, pedig hősökre is emlékezhetnének!

Hegedűs Sándor

